

Õigusaktide tõlkimine Euroopa Liidu institutsioonides¹

Heiki Pisuke

Euroopa Liidu Nõukogu eesti keele osakonna juhataja

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna professor

Sissejuhatus

Õiguskeelepäev on hea foorum, kus lingvistid ja juristid saavad koordineerida koostööd ja edendada meie eesti õiguskeelt. Täna eesti õiguskeelest rääkides ei saa üle ega ümber tõlkimisest. Umberto Eco tsitaadist „Euroopa keel on tõlkimine“² on saanud omamoodi eurokeele ja euromeele tunnuslause. Ühes teises kontekstis on Eco aga avaldanud arvamust tõlkimise olemuse kohta: „Tõlkimine on läbikukkumise kunst“.³ Kas see käib ka õigusaktide ja muude eurodokumentide eestikeelsete tõlgete kohta? Eurotekstide tõlkimisest Euroopa Liidu (EL) institutsioonides on oma õiguskeelepäeva ettekannetes rääkinud või Õiguskeeles kirjutanud eesti keele osakondade juhatajad Euroopa Komisjonist ja Euroopa Parlamendist⁴ (edaspidi vastavalt *komisjon* ja *parlament*). Selle artikli näol lisandub Euroopa Liidu Nõukogu (edaspidi *nõukogu*) eesti keele osakonna juhataja mõtteavaldus eesmärgiga valikuliselt käsitleda mõningaid ELi õigusaktide tõlkimisega seotud küsimusi.⁵

Mitmekeelsus ja tõlkimine

Alustame ühest Euroopa Liidu alusprintsibist – mitmekeelsusest (*multilingualism*). Euroopa Liidus on 24 ametlikku ja töökeelt.⁶ Põhimõtteliselt toimub ELi õigusloome kahekümne neljas ametlikus keeles. See on ideaal ja teooria. Praktikast koostatakse õigusakti eelnõu ühes keeles. Tegelikult toimub suurem osa õigusloomest tänapäeval inglise keeles, vähem prantsuse keeles.⁷ Väga vähe esitatakse nõukogu praktikast tekste ELi Nõukogu eesistujamaa keeles.⁸

ELi aluslepingutes kehtestatud mitmekeelsuse põhimõtet on edasi arendatud Euroopa Kohtu praktikast. Euroopa Kohus on päris paljudes lahendites käsitlenud keele ja tõlkimise küsimusi. Põhilised kohtupraktikast selgituse saanud printsibiidid on järgmised: kõik keeleversioonid on

¹ Artikkel põhineb 28. novembril 2014. a XXII õiguskeelepäeval peetud ettekandel. Kõik artiklis avaldatud seisukohad kuuluvad autorile ega väljenda mingil moel ei ELi Nõukogu ega teiste ELi institutsioonide seisukohti.

² The language of Europe is translation. <http://www.eutrio.be/language-europe-translation>.

³ Translation is the art of failure. <http://www.goodreads.com/quotes/722706-translation-is-the-art-of-failure>.

⁴ Merit Ilja. Eurotekstide tõlkimise põhimõtetest ja probleemidest. – Õiguskeel 2011, 1; Marek Dreving.

Pidurdamatult kasvav infohulk nõuab tõlkimiselt uut moodi käsitlusviisi. – Õiguskeel 2014, 3.

⁵ Vt ka Heiki Pisuke. Eurokeelest, eurotekstide tõlkimisest ja tõlkijatest. – Riigikogu Toimetised, 2013, 27, lk 9–20.

⁶ Nõukogu (EMÜ) 15. aprilli 1958. a. määrus nr 1, millega määratakse kindlaks Euroopa Majandusühenduses kasutatavad keeled (EÜT 17, 6.10.1958, ELT eriväljaanne 01/01, lk 3). Rõhutan, et määruses räägitakse *ametlikest* ja *töökeeltest* (*official and working languages*). Lisaks sellele on veel *menetluskeeled* (*procedural languages*), milles institutsioonid või nende loodud komiteed igapäevaselt töötavad.

⁷ Nõukogu praktikast tõlgitakse üle 75% kõigist dokumentidest inglise keelest. Teisel kohal on prantsuse keel.

⁸ Eesti eesistumine ELi Nõukogus on 2018. a esimesel poolel. Eesistuja tehniline abistamine on üks nõukogu peasekretariaadi ülesanne. Näiteks on nõukogu inglise keele osakond nõus toimetama Eestis ettevalmistatud ingliskeelseid tekste.

juriidiliselt võrdsed ja ühelgi neist ei ole eelisseisundit,⁹ selline keelepoliitika tagab õiguskindluse,¹⁰ õigusakti tõlgendamisel ei saa tugineda vaid ühele keeleversioonile.¹¹ ELi õigusaktides kasutatakse vaid Euroopa õigusele omast terminoloogiat, s.t liikmesriigi õiguses kasutatavaid mõisteid ja terminoloogiat tuleks vältida.¹²

Keelepoliitika peab arvestama reaalsusega. Euroopa Parlamendi endise asepresidendi Miguel Angel Martínezi andmetel tunneb 80% ELi kodanikke end mugavalt vaid oma emakeeles suheldes. Inglise keelest saab aru ja seda räägib vaid 50% ELi kodanikest. Juba kas või sellepärast vajab enamik ELi kodanikest ja ettevõtetest praegu tõlkimist.

Kõik ELi tõlketeenused, nii kirjalik kui ka suuline tõlge, lähevad maksma umbes 1,1 miljardit eurot aastas. Kirjaliku tõlkimise osa selles on umbes 850 miljonit eurot. See on vähem kui 1% ELi iga-aastasest eelarvest ja umbes kaks eurot iga ELi kodaniku kohta aastas. Kas seda on vähe või palju ja kas selle raha eest on tõlketeenus piisavalt kvaliteetne? Need küsimused ei ole selle sõnavõtu teemad. Selline ulatuslik mitmekeelus on maailma ajaloos esmakordne. See rahahulk on tänase mitmekeelsuspoliitika hind, millega tagatakse kõigi kahekümne kaheksa liikmesriigi kodanike keeleliselt võrdne kohtlemine ja õiguskindlus kahekümne neljas ELi ametlikus keeles.

Miguel de Cervantes on kujundlikult öelnud, et tõlge on vaiba pahupool.¹³ Ka rahvusvaheliselt tuntud konsultatsioonifirma Deloitte eksperdid on väitnud, et tõlkimisel on oma piirid. Mingid erisused originaalteksti ja tõlke vahel on alati olemas ning täpne ekvivalent pole võimalik, seda sageli keelte erineva struktuuri tõttu. See eksperthinnang sobib illustreerima ka Euroopa Kohtu praktikat, mille kohaselt õigusakti tõlgendamisel tuleb uurida eri keeleversioone.¹⁴

Tuleb nõustuda talupojaloogika alusel tehtud järeldusega, et tõlge on väga hea siis, kui dokument näib olevat koostatud selles keeles, millesse see tõlgiti (sihtkeeles). Meie puhul siis eesti keeles. Tõlkimine ei tohi õigusakti või poliitdokumendi originaali teha ilusamaks, kui see tegelikult on. Kui õigusnorm või poliitilise dokumendi mõni lause või lõik on formuleeritud segasena, siis ELi institutsioonides tehtava tõlke puhul pole erilist mänguruumi seda teksti eesti keeles selgemaks ja ilusamaks ümber teha. Võisid olla teatud poliitilised põhjused, miks poliitdokumendi originaal pidigi jätma laia tõlgendusruumi või õigusakti mõni norm oli pika menetlemise käigus tehtud kompromisside tagajärjel kaotanud oma esialgse selge formuleeringu. Selliseid olukordi tuleb ette sagedamini, kui arvatakse, eriti poliitiliste dokumentide puhul. Siit minu soovitus: enne kriitikanoolte suunamist tõlkijate pihta tasuks tutvuda ka dokumendi sõnastusega originaalkeeles. Nagu märgitud, on selleks tavaliselt inglise keel.

⁹ Kohtuasi 283/81, CILFIT, kohtuasi C-296/95, EMU Tabac, kohtuasi C-511/08, Heinrich Heine.

¹⁰ Kohtuasi 80-76, North Kerry Milk.

¹¹ Kohtuasi C-510/10, DR ja TV2 Denmark A/S, kohtuasi C-385/02, komisjon vs. Itaalia, kohtuasi C-132/99, Madalmaad vs. komisjon.

¹² Kohtuasi 283/81, CILFIT, kohtuasi C-314/06, SPMR, kohtuasi C-66/08, Kozłowski, kohtuasi C-510/10, DR ja TV2 Denmark A/S.

¹³ Inglise keeles on tsitaat: „Translating from one language to another, unless it is from Greek and Latin, the queens of all languages, is like looking at Flemish tapestries from the wrong side, for although the figures are visible, they are covered by threads that obscure them, and cannot be seen with the smoothness and color of the right side.“ – Miguel de Cervantes Saavedra, Don Quixote. <http://www.goodreads.com/quotes/283794-translating-from-one-language-to-another-unless-it-is-from>

¹⁴ Vt viide 11.

Mõnikord võib Eesti õigusakti keelekasutuses märgata erinevusi ka ühe õigusakti sees. Mäletan oma kogemust ELiga ühinemise eelsest perioodist, kui vastutasin mitme autoriõiguse direktiivi ülevõtmise eest meie esimeses autoriõiguse seaduses 1992. aastal. Nende direktiivide puhul, mis olid sisult arusaadavad, kasutasime õigusnormi sõnastamisel Eesti seaduses ilusaid eesti-keelseid lauseid (näiteks tähtaegade direktiivi ühtlustamisel). Nende direktiivide puhul, millest tollal teadmised ja kogemused üle ei käinud, kasutasime otsetõlget (näiteks arvutiprogrammide kaitse direktiivi ning satelliit- ja kaabellevi direktiivi puhul). Seaduse loetavusele selline erinevate normiloome stiilide kasutamine loomulikult kasuks ei tulnud. Direktiivide ülevõtmisel Eesti seadusesse oli põhimõtteliselt kaks lähenemist: kas direktiivi sõnastuse kasutamine või direktiivi sätte eestindamine ehk mõtte edasiandmine eesti õiguskultuurile vastavas vormis ja sõnastuses.

Nii ajaloolises tagasivaates kui ka praeguses praktikas omab tähtsust ELi direktiiviga ühtlustatud Eesti õigusakti tagasitõlkimine. On soovitav, et samad inimesed, kes direktiivi Eesti õigusega ühtlustavad, teeksid ka ühtlustatud Eesti õigusakti tagasitõlke või vähemalt toimetaksid selle. Ainult nii on võimalik tagada sisu täpne edasiandmine nii lähte- kui ka sihtkeeles, kasutades samu mõisteid ja termineid. Ideaalne oleks teha õigusakti ühtlustamine ja Eesti eelnõu võõrkeelde tõlkimine ühes ja samas tööetapis, et tagada mõisteline ja keeleline ühtsus ning ekspertidevaheline vahetu infovahetus.

Õigusaktide tõlkimise korraldus

Tõlkimise korraldust võib minu arvates vaadelda kolmes dimensioonis:

- 1) füüsilise isiku ehk tõlkija kui autori seisukohalt,
- 2) väikese ja keskmise suurusega ettevõtte seisukohalt,
- 3) suurettevõttest lähtudes.¹⁵

Igast liigist veidi lähemalt.

1. Üks või mõnikord ka paar-kolm tõlkijat tõlgivad vanal heal individuaalse töö viisil. Nii nagu seda on tehtud sajandeid. Tõsi küll, tänapäeval arvutit, elektroonilisi sõnastikke ja andmebaase kasutades. Autoriõiguse teoorias on sellist üksikautoriks olemist nimetatud autorsuse romantiliseks kontseptsiooniks (*romantic concept of authorship*). Tõlkija on tõlke kui teose looja ehk selle autor.¹⁶ Autor või autorid müüvad oma tööd autorilepingu, töölepingu või muu tsiviilõigusliku lepingu vormis. Ka vandetõlkijad võib põhimõtteliselt kanda sellesse üksitegijate lahtrisse.¹⁷

2. Väikese ja keskmise suurusega ettevõtted – keelebürood, tõlkebürood jms – oma paari kuni paarikümne inimesega on Eesti tõlketurul valitsev ettevõtluvorm.

¹⁵ Kirjanduses võib kohata ka teisi lähenemisi. Soome allikatele tuginedes jagab H. Konts tõlkijad kolme rühma: vabakutselised, tõlkebüroode tõlkijad ja asutusetõlkijad ehk ettevõtte sees töötavad tõlkijad. Liigituse lähtealuseks on see, et tõlkijad töötavad alltöövõtjatena globaliseerunud tõlketootmisvõrgustikes (*translation production networks*). Vt **Helju Konts**. Tõlkija ja tõlketootmisvõrgustik. – Õiguskeel 2013, 1.

¹⁶ Kui autoreid on mitu, siis tekib ühine autorsus (*ühisautorsus* või *kaasautorsus*). Vt AutÕS § 30.

¹⁷ Kasutasin meelega terminit *vandetõlkija*, et juhtida tähelepanu probleemile 2013. a vastu võetud vandetõlgi seaduse terminikasutuses (RT 2013 I, 23, 1). Jah, *vandetõlk* kõlab paremini ja sel on ka teatud ajalooline põhjendus. Kuid probleem on selles, et vandetõlgi seaduses räägitakse kirjalike dokumentide tõlkijast (*translator*), mitte suulisest tõlgist (*interpreter*). Nende kahe elukutse – *tõlkija* (*translator*) ja *tõlk* (*interpreter*) – vahel tehakse ELis rangelt vahet ja ka eesti erialakeel soodustab sellist vahetegu. Vandetõlgi seadus on inglise keelde tõlgitud õigesti selle sisust lähtudes kui *Sworn Translators Act*.

3. Suurettevõtteid ehk korporatsioone tõlkimise valdkonnas Eestis praegu ei ole. See liik on reserveeritud selle artikli põhiteema jaoks, milleks on ELi tõlketööstus.

Tõlkijate suhted viimati nimetatud ettevõtlusvormiga on reguleeritud mitmete avalik- ja eraõiguslike instituutidega. Samuti on palju keerulisemad autoriõiguse küsimused ehk see, kellele kuuluvad autori varalised ja isiklikud õigused.

ELi tõlketööstuse mastaapide mõistmiseks tuleks uurida veidi statistikat. Alustame *acquis communautaire*'i tõlkimisest, mida võib nimetada kõigi liikmesmaade õigustõlke klassikaks. Lisatud tabelis on *acquis* ligikaudne maht lehekülgedes. Ainult Eesti kohta olen andnud täpsema arvu.

2004 (Eesti ühinemine)	2013 (Horvaatia ühinemine)	2014 (aasta teisel poolel)
91 674 lk	154 000 lk	165 000 lk

Selleks, et tulla toime sellise hulga lehekülgedega, peab olema loodud hästi töötav tõlkimise struktuur. Eestis oli selleks õigustõlke keskus, mis tõlkis enamiku õigusakte oma maja sees. Tõlketöö intensiivseimal perioodil oli ametis 85 töötajat. See oli unikaalne kogemus võrreldes teiste uute kandidaatriikidega.¹⁸ Enamikus Eestiga samal ajal ELi astunud maades loodi riigi poolt vaid koordineeriv keskstruktuur ning suurem osa tõlkeid telliti tõlkebüroodelt ja vabakutselistelt tõlkijatelt (*outsourcing*). Kui Eestist sai ELi liige, siis Eesti ajaloo esimene tööstuslikul alusel tegutsenud tõlkimise suurettevõtte suleti. Suur osa tõlkijaid jätkas ELi institutsioonides Brüsselis ja Luxembourgis.

Selleks, et hinnata tänase päeva Euroopa tõlketööstuse mahtu ja võimalikku prognoosi, tuleb analüüsida õigusaktide vastuvõtmise statistikat viimastel aastatel. Rõhutan, ma räägin praegu vaid õigusaktide tõlkimisest kui tõlketööstuse tegevusvaldkonnast. Kõik õigusaktid tõlgitakse kohustuslikus korras kõigisse ELi ametlikesse keeltesse juba alates nende menetlemise esimestest staadiumidest.

Euroopa Parlamendi eelmise, seitsmenda koosseisu viieaastase tsükli (2009–2014) valitsevaks õigusloome vormiks oli seadusandlik tavamenetlus (*ordinary legislative procedure* ehk lühendina *OLP*).¹⁹

Euroopa Parlamendi 6. koosseis (2004–2009) võttis vastu 454 õigusakti, 7. koosseis aga 488 õigusakti (kasv 7,5%). Varasematel viisaastakutel oli Euroopa Komisjoni aktiivsus õigusaktide eelnõude nõukogule ja parlamendile esitamisel suurusjärgus üle 1000 õigusakti ettepaneku. Seoses komisjoni poliitika muutumisega liikmesriikide survele vähendas komisjon aastatel 2009–2014 oluliselt uute õigusaktide tootmist ja võttis vastu 658 ettepanekut. Keskmise ELi õigusakti valmimisaeg eelnõust kuni lõpphääletuseni on 19 kuud. Niinimetatud tüüpakt – esimese lugemise kokkulepe – sai õigusjõu keskmiselt 17-kuise menetlemise järel. Teisel lugemisel

¹⁸ Ka Läti juhendus Eesti kogemusest.

¹⁹ Kaasotsustamismenetlus võeti kasutusele ELi Maastrichti lepinguga (1992). Seda laiendati ja arendati Amsterdami lepinguga (1999). 1. detsembril 2009 jõustunud Lissaboni lepinguga sai seadusandlikust tavamenetlusest ELi õigusloomeprotsessi nurgakivi.

vastuvõetud aktide puhul võttis kogu seadusandlik protseduur keskmiselt 27 kuud. Lepitusmenetluse käigus ehk kolmandal lugemisel vastuvõetud aktid võtsid veelgi rohkem aega, kuid nende arv oli väike.²⁰ Nagu ka muudel elualadel näitasid parlament ja nõukogu rekordkiirust parlamenditsükli viimasel poolel aastal (2014. a maikuuks jõuti menetleda 192 õigusakti). Selline oli õigusaktide tõlgete maht.

Nõukogu tõlketeenistuse jaoks illustreerib viimane fakt nn tsüklite teooriat. See tähendab, et tõlkijate töökoormus on oluliselt suurem kolmel perioodil: parlamenditsükli viimasel aastal ja nõukogu eesistumise kuuekuulise perioodi kahel viimasel kuul (mai-juuni ja november-detsember). Viimase kümne aasta statistika kinnitab seda fakti. Praktilisest seisukohast tähendab see aga seda, et need perioodid ei ole meile sobivad suuremahulisteks koolitusteks, näiteks eesti keele koolitusteks emamaa ekspertide poolt. Seda saab arvestada koolituste planeerimisel juba aastaid ette.²¹

Tõlketööstus

Euroopa Komisjon on aastaid tegelenud tõlketööstuse kaardistamisega. Selleks on algatatud mitu iseseisvat projekti, näiteks keeletööstuse veebiprojekt (*Language industry web platform – LIND-Web*).²² Tõlkimine on keeletööstuse üks osa. 2009. aastal avaldas komisjon uurimuse keeletööstuse olukorra ja perspektiivide kohta.²³ Selle uurimuse kohaselt oli 2008. aastal Euroopa Liidu liikmesriikide keeletööstuse maht 8,4 miljardit eurot ja hinnanguline maht 2015. aastal 16,8 miljardit eurot.²⁴ Komisjoni tõlke peadirektoraat (*DGT*) on tellinud teisi uuringuid, mis võivad tõlketööstusele ja valitsusasutustele huvi pakkuda. Viimase sellise uuringuna lisandus 2014. aastal tõlkimise intellektuaalse omandi aspekte käsitlev dokument.²⁵

Milline on tõlketööstuse maht? Ja milline on eesti keele osa selles? Alustame kõigepealt sellest, kes ja kus tõlgivad dokumente eesti keelde.

2015. aasta seisuga on eesti keele osakonnad või väiksemad kirjaliku tõlke üksused kaheksa institutsiooni tõlketeenistustes. Suurim on eesti keele osakond komisjoni tõlke peadirektoraadis (*DGT*). Nõukogu tõlketeenistuse (*Translation Service*) ja parlamendi tõlke peadirektoraadi (*DG TRAD*) eesti keele osakonnad on umbes samas suurusjärgus. Kokku töötab nendes kolmes institutsioonis üle 100 tõlkija, lisaks veel kolmkümmend tõlkeprotsessi tehniliselt toetavat assistenti. Ainult need kolm institutsiooni osalevad ELi õigusloomeprotsessis. Järelikult kõigi

²⁰ Parlamendi seitsmenda ametiaja esimesel poolel (14. juuli 2009 – 31. detsember 2011) võeti lepitusmenetluse (*conciliation phase*) käigus vastu 9 akti.

²¹ Rõhutan veel kord: ma räägin ELi Nõukogu töösüklist. Komisjoni ja parlamendi tõlketeenistustel võivad olla sellest veidi teistsugused töökoormuse kõikumised.

²² Vt http://ec.europa.eu/dgs/translation/programmes/languageindustry/platform/index_en.htm.

²³ *Study on the size of the language industry in the EU. Studies on translation and multilingualism European Commission Directorate-General for Translation 1/2009* ISBN: 978-92-79-31139-0 <http://bookshop.europa.eu/en/study-on-the-size-of-the-language-industry-in-the-eu-pbHC8009985/?CatalogCategoryID=SIKABst.SEAABEjGJEY4e5L>.

²⁴ Keeletööstuse hulka kanti järgmised valdkonnad (originaali sõnastuses): *the industry sectors of translation, interpreting, software localisation and website globalisation, language technology tool development, language teaching, consultancy in linguistic issues, organisation of international conferences with multilingual requirements, language-related activities performed in corporate environments*.

²⁵ *Translation and Intellectual Property Rights. DGT/2013/TIPRs. Final Report, July 2014. Studies on Translation and Multilingualism. 141 pages.*

õigusaktide eelnõude ja lõpptekstide eestikeelsed tõlked on teinud komisjoni, nõukogu ja parlamendi tõlkijad ning õiguskeeleliselt toimetanud nõukogu ja parlamendi keelejuristid. Eesti keele osakonnad või väiksemad üksused on ka mitmes teises ELi institutsioonis, mis tõlgivad eesti keelde oma valdkonna dokumente, nt komiteede ühendatud tõlketeenistus,²⁶ tõlketeenistused kontrollikojas²⁷ ja Euroopa Keskpangas²⁸ ja Euroopa Liidu Asutuste Tõlkekeskuses.²⁹ Omaette staatuses on Euroopa Kohtu eesti keele osakond.³⁰ Seal töötavad ainult juristiharidusega keelejuristid (*lawyer-linguists*), kes tõlgivad eesti keelde Euroopa Kohtu lahendeid (enamikus prantsuse keelest). Selle artikli teemaks ei ole suuline tõlge eesti keelde (*interpretation*). Vastavad eesti keele suulise tõlke üksused on komisjonis (mis teenindab ka nõukogu), parlamendis ja kohtus. ELi tõlketööstuse eesti keelde tõlkimise pilt saab küllaltki kirev, sest vastavaid tõlkeüksusi on kahe käe sõrmede jagu.³¹

Paar sõna veel ühest iseseisvast elukutsest, mis on tõlketööstuse oluliseks osaks. Tihti peetakse vaid tõlkijat vastutavaks õigusaktide kvaliteedi eest. Tegelikult pole see päris nii. Õigusaktide tõlkeprotsessis mängivad otsustavat rolli keelejuristid.³² Alates 2013. aastast teevad nõukogu ja parlament õigusaktide tõlkimisel tihedat koostööd ning tõlkijad ja keelejuristid osalevad eelnõu koostamise kõigis staadiumites. Organisatsiooniliselt kuuluvad keelejuristid nõukogu õigusteenistuse alla iseseisva direktoraadina, millel on omad protseduurid ja oma töökorraldus³³. Seega sõltub igapäevane koostöö tõlkijate ja keelejuristide vahel praegu pigem keelekogukonna omavahelisest läbisaamisest ja koostööst. Eesti keele puhul on see koostöö hea. Keelejuristid teevad õigusaktide ja rahvusvaheliste lepingute eestikeelse teksti viimase õiguskeelelise toimetamise. Nende tegevuse eesmärgiks on tagada õigusaktide normitehniline kvaliteet ja keeleversioonide samasus ehk vastavus originaali baaskeelele. Neil on õigus muuta varem tõlgitud teksti ja termineid. Kuna keelejuristidele kuulub viimane sõna õigusakti teksti ettevalmistamisel, siis on ka nemad formaalselt vastutavad ELi Teatajas avaldatud õigusakti tõlke kvaliteedi eest. Ka Teatajas avastatud vigade parandamine toimub ametlikult nõukogu õigusteenistuse ja keelejuristide kaudu.

Selles artiklis ei anta konkreetset statistikat institutsioonide poolt tõlgitud lehekülgede arvu kohta. Peamiseks põhjuseks on see, et eri institutsioonid kasutavad erisugust tõlkelehekülgede arvutamise meetodikat. Juba aastaid on käinud institutsioonidevaheline koostöö tõlketööstuse statistika ühtlustamise alal ja on reaalne, et sellised ühtlustatud andmed tehakse avalikkusele teatavaks 2015. aasta jooksul. Järgnevad arvud pakuvad vaid kõige üldisema ettekujutuse sellest, millistest suurusjärgudest me räägime.

ELi institutsioonide tõlketeenistustes töötab kokku üle 4500 töötaja, kellest tõlkijad moodustavad umbes 60%, tõlkeassistendid umbes 15%. 2013. aastal tõlgiti institutsioonides üle

²⁶ *Committee of the Regions and Economic and Social Committee, Brussels.*

²⁷ *Court of Auditors, Luxembourg.*

²⁸ *European Central Bank, Frankfurt.*

²⁹ *Translation Centre for the Bodies of the European Union, Luxembourg.*

³⁰ *Court of Justice, Luxembourg.*

³¹ Miks nii palju ja miks tõlgitakse õigusaktide eelnõusid korraga kolmes institutsioonis – komisjonis, nõukogus ja parlamendis – on lühidalt avatud autori artiklis. Vt **Heiki Pisuke**. Eurokeelest, eurotekstide tõlkimisest ja tõlkijatest. – Riigikogu Toimetised, 2013, 27, lk 9–20.

³² Kasutan selles artiklis eestindatud terminit *keelejuristid* (ingl *lawyer-linguists*, pr *juristes linguistes*). EPSO kodulehel nimetatakse neid *õiguskeele ekspertideks*. Keelejuristid ise eelistavad end nimetada üksüheses tõlkes – *jurist-lingvist*. Keelejuristide ametinimetus on üks näide, kus eurokeel ja emakeel pole veel konsensust leidnud.

³³ Praegu on nõukogus neli keelejuristi ja mõned assistendid tehniliseks toetuseks.

4,6 miljoni lehekülje dokumente (kasv oli üle 4,5% võrreldes eelmise aastaga). 2014. aastal tõlkisid komisjoni, nõukogu ja parlamendi eesti tõlkeosakonnad eesti keelde üle 200 000 lehekülje õigusakte ning muid poliitilisi, majanduslikke ja muid avalikkusele mõeldud tekste. Viimase kümne aasta jooksul on komisjoni, nõukogu, parlamendi ja Euroopa Kohtu tõlkijad eesti keelde tõlkinud kokku veidi vähem kui kaks miljonit lehekülge eurotekste.

ELi ametlikest keeltest tõlkimisel moodustub 552 keelepaari. Praktikas tõlkimist kõigi ametlike keelte vahel ei toimu. Suurem osa tõlkeid eesti keelde tehakse inglise ja prantsuse keelest. Eesti keelest võõrkeelde tõlkimise maht (*reverse translation*) on institutsioonide tõlketeenistustes väga väike. Üleüldisest ELi institutsioonides tehtavast terminitööst annab ülevaate järgmine arv: 2013. aasta jooksul tehti komisjonis, nõukogus ja parlamendis üle 600 000 kande (uute terminite lisamine, olemasolevate täpsustamine, vigade parandamine jms) institutsioonidevahelisse terminoloogiaandmebaasi IATE (InterActive Terminology for Europe).

Mõned järeldused eelnevast. ELi institutsioonid moodustavad oma mahult ja töökorralduselt maailma suurima tõlketööstuse, millesarnast pole kusagil varem olnud. Eesti keelde tõlkimine on selle tõlketööstuse üks osa. ELi institutsioonide puhul võime rääkida tõlgete tööstuslikust tootmisest. Tööstusele omaselt on põhilised tõlgete tootmise indikaatorid tõlgitud lehekülgede arv, tähtajad, võimalikult väike tõlgitud lehekülje maksumus ja dokumendi eesmärgile vastav kvaliteet. Paljusid eri valdkondi hõlmav statistika ja aruandlus on kogu tõlkeprotsessi oluline osa. Majasiseses kõnepruugis nimetatakse tõlgete saajaid ametlikult klientideks.

Originaaldokument läbib oma teel Euroopa Liidu Teatajas (*Official Journal*) avaldamiseni mitmeid tootmiskonveierile omaseid etappe (dokumendi tehniline eeltöötlus varasemate tõlkemälude alusel, tõlkimine, toimetamine, terminoloogiatöö, dokumendi tehniline vormistamine, arhiveerimine, toimetamine keelejuristide poolt). Kasutatakse spetsiifilist tõlketarkvara, tõlkemälusid, institutsioonisiseseid ja institutsioonidevahelisi andmebaase. Kõigil institutsioonidel on oma kvaliteedikontrolli süsteemid. Koosseisuliste tõlkijate (ELi ametnike) valik on standardiseeritud ja toimub Euroopa Personalivaliku Ameti (*European Personnel Selection Office* ehk *EPSO*) kaudu.³⁴ Toimub regulaarne koolitus, valdkondadele spetsialiseerumine ja tõlkijate regulaarne hindamine. Tööprotsessi huvides tuleb olla valmis töötama pärast tööpäeva ametlikku lõppu, vajaduse korral ka nädalavahetustel ja riigipühadel. Kõik see tundub nii loomulik ja omane suurtootmisele, et institutsioonidesisestes dokumentides ja praktikas ei püstitata isegi küsimust, kas tõlketööstus on ka kultuuri osa. Või veidi täpsemalt, kas see kuulub ka kultuuritööstuse (*cultural industry*) valdkonda?

Pean ise ELi institutsioonis töötades oma missiooniks tõestada, et ELi tõlketööstus ei ole pelgalt tõlkelehekülgede tootmine teatud majanduslike näitajate alusel. Tõlkimine on sügavalt kultuuri loomisega seotud tegevus. Sellele väitele leiame tõestuse nii semiootikast kui ka tõlketeooriast. ELi institutsioonides Brüsselis ja Luxembourgis luuakse Eesti õiguskultuuri. Brüsselis ja Luxembourgis loodud tõlked saavad kas vahetult (määrustena) või ühtlustamise käigus Eesti õigussüsteemi ja õiguskultuuri osaks. Samas panustavad institutsioonide tõlkeosakonnad oma tõlgete, uute terminite loomise, tõlketöö metoodika, täiendkoolituse ja

³⁴ Vähesel määral kasutatakse ka lepingulisi töötajaid, kes pole EPSO konkursi läbinud. Selleks on eraldi protseduurid. Mõni institutsioon (komisjon, parlament, tõlkekeskus, komiteed jt) tellib avaliku hanke alusel tõlkeid ka väljastpoolt (*outsourcing*). Nõukogu eesti keele osakond teeb kõik oma tõlked ise.

keelekogukondadevahelise kommunikatsiooniga ka Euroopa kultuuri. Seega, tõlkijad ja keelejuristid ei ole pelgalt ELi masinavärgi liinitöölised. Nad on ka kultuuri loojad.

Masintõlge

Igasugune tööstuslik tootmine saab olla edukas vaid juhul, kui see toetub uusimale tehnoloogiale. Tõlketööstuses on üheks arengutähiseks masintõlge.

Masintõlke küsimuses võib sageli kohata naiivsevõitu suhtumist. Lihtsustatud lähenemine on selline, et vajutad nupule ja tõlge ongi valmis. Ja sama visioon veidi arendatud kujul: masintõlge asendab tulevikus tõlkija. Olen kuulnud isegi konkreetsetest aastaarvudest rääkimist (nt 2027. a). Jah, praegu kasutatakse masintõlget juba paljudel elualadel, sealhulgas Euroopa Patendiametis patenditaotluste ja muu tehnilise dokumentatsiooni tõlkimisel. Kas masin suudab tõlkida ka määrust või direktiivi? Kas masintõlge on õigusaktide tõlkimise tulevik? Ma ei julge ennustada kaugemat tulevikku. Kuid praegu on institutsioonide ametlik seisukoht selline, et masintõlge on üks *CAT tool* (*computer-assisted translation tool*). Seega vaid tehniline abivahend tõlkija jaoks, nagu seda on muu tõlketarkvara ja andmebaasid (nagu näiteks *SDL Trados Studio* tõlketarkvara või *IATE* terminibaas).

Uute tehniliste vahendite kasutusele võtuga muutub kindlasti tõlkija amet. Suurenevad nõuded tõlkija tehnilisele kompetentsusele. Tööprotsessis suureneb toimetamise osakaal, mis nõuab kõigilt tõlkijatelt vastava pädevuse olemasolu ja arendamist. See võib tulevikus mõjutada ka tõlkijatele esitatavaid kompetentsusnõudeid ja testide sisu EPSO konkurssidel.

On üks huvitav tähelepanek, mida olen mõne oma väga professionaalse tõlkijast kolleegi puhul täheldanud. See on äärmiselt negatiivne hoiak eestikeelse masintõlke suhtes. Selleks on nähtavasti kaks põhjust: esiteks, võib-olla hirm või ebakindlus omaenda ja professioni tuleviku suhtes (kaotada töö, oma positsioon, ametiuhkus, muutuda tehniliseks töötajaks jne) ja teiseks, praeguse eesti keelde tehtava masintõlke väga küsitav, et mitte öelda kohati ebarahuldav kvaliteet.

Masintõlge ei ole mitte homne, vaid juba tänane päev. Olen kuulnud rahvusvaheliselt tunnustatud filoloogiprofessorite ja institutsioonide praktikute käest, et masintõlke tase on juba nüüd hea või mõnede keelekombinatsioonide puhul isegi väga hea. Aga teeme klausli, see hinnang ei käi praegu veel eesti keele kohta.

Euroopa Parlamendi eesti keele osakonna juhataja Marek Dreving kirjutas 2014. aastal Õiguskeeles: „Praegu võib eesti keele puhul vist veel väita, et endast lugupidav tõlkija masintõlget või Google Translate'i oma töös ei kasuta (viimase puhul tuleb veel eraldi mainida autoriõiguse ja konfidentsiaalsusega seotud ohte) ning eesti keele puhul masintõlge nagunii ei tööta või oleks selle tulemuse n-ö söödavaks toimetamine märksa vaevalisem ja aeganõudvam, kui tõlkida tekst algusest peale ise.“

Aastaga on olukord mõnevõrra muutunud, ma arvan, et paremuse poole. ELi institutsioonid ei kasuta Google'i ja teisi kommertseesmärgil loodud või vabakasutuses olevaid tehnilisi lahendeid. Komisjon alustas 2010. aastal oma masintõlke süsteemi MT@EC arendamist, mida saavad alates

2013. aasta keskpaigast kasutada ka teised institutsioonid. MT@EC tõlkemälu sisaldab ELi dokumentide tõlkeid institutsioonidevahelisest andmebaasist Euramis.

Viimastel aastatel on komisjoni masintõlkesüsteemi oluliselt treenitud. 2014. aasta septembris käivitus MT@EC uus, 7. põlvkond, millesse lisaks komisjoni tõlkemäludele on sisestatud ka nõukogu tõlgete *corpora*. Kuna see masintõlkesüsteem on statistikapõhine (mida rohkem varasemaid tõlkeid, seda täpsem soovitus), siis oluliselt suurenenud mälumass peaks teoreetiliselt kaasa tooma kvaliteedi paranemise. 2014. aastal komisjonis tehtud katsed³⁵ näitasid, et keskmine kvaliteet paranes 9,2% nõukogu dokumentide puhul, teiste institutsioonide dokumentide puhul aga 4,6%. Tõlkijale on automaatselt kättesaadav dokumendist tehtud masintõlke. Näiteks alates 2014. aasta aprillist antakse nõukogu tõlketeenistuses iga tõlkesse antava originaaliga kaasa ka masintõlge. Seega, kõigil tõlkijatel on kõigi dokumentide masintõlked olemas.

Kui rääkida veidi statistikast, siis 2014. aasta keskel oli MT@EC andmebaasis 725 miljonit segmenti (lauset või lauseosa). Edetabelit juhtisid inglise, prantsuse ja saksa keeled (vastavalt 96 820,335, 57 732,689 ja 37 444,279 segmenti). Edetabeli lõpus olid uusimad ELi ametlikud keeled horvaadi ja iiri (vastavalt 2 798,524 ja 2 775,226 segmenti). Soome-ugri keelte esindatus oli järgmine: soome keel 30 773,88, eesti keel 27 709,003 ja ungari keel 25 552,042 segmenti. Eesti keele statistiline esindatus komisjoni masintõlke andmebaasis on tegelikult väga hea. See ületab paljusid suuri keeli. Samas on hinnang masintõlke kvaliteedile soome-ugri keeltesse olnud kaunis karm. On väidetud, et õigustekstide ja mitmete muude institutsioonides tõlgitavate tekstide puhul on masintõlge kasutuskoõlbmatu.³⁶ Statistilisel meetodil põhinev masintõlge ei tule lihtsalt toime eesti keele grammatikaga ja lausestruktuuriga. Samas on komisjoni spetsialistide hinnangul eestikeelse masintõlke kvaliteet oluliselt paranenud alates 2014. aasta teisest poolest. Statistikapõhist masintõlget püütakse kõigis soome-ugri keeltes täiendada grammatikaga, et panna süsteem kohanema ning aimama käändeid ja grammatiliselt korrektset lause sõnastust. Komisjoni eesti tõlkeosakonnas kasutavad mitmed tõlkijad masintõlke võimalusi regulaarselt. Enamik nõukogu eesti keele osakonna tõlkijaid seda võimalust seni veel ei kasuta. Samas on käsil juhtprojekt, milles viis tõlkijat katsetavad süsteemi, selle positiivseid külgi ja probleeme.

MT@ET on avatud kasutamiseks komisjoni ja teiste ELi institutsioonide töötajatele. Kuni 2015. aasta lõpuni on käimasoleva komisjoni juhtprojekti raames võimalik kõigil ELi liikmesriikide riigiametnikel tasuta proovida teha masintõlget kas oma keelde või teistesse sihtkeeltesse. Tuleb vaid täita teatud formaalsused selleks, et saada süsteemile juurdepääs.³⁷

Masintõlge on tõlkija tööriist, mitte tema asendaja. Kindlasti võimaldaks masintõlke laialdane kasutuselevõtt tõlkida lisaks praegustele tuhandeid uusi dokumente. Näiteks europa.eu

³⁵ Kasutatakse nn BLEU-testi, mis mõõdab masintõlke kvaliteeti, võrreldes seda sama tekstiga, mille on tõlkinud inimene. Olen kuulnud, et väljatöötamisel on ka uus automatiseeritud kvaliteedikontrolli süsteem *measuring quality automatically*, mille eesmärk on mõõta nii masintõlke kui ka inimtõlke kvaliteeti. Täpsemad andmed selle kohta mul puuduvad.

³⁶ Peale soome-ugri keelte ei olda rahul saksa keelde tehtavate tõlgete kvaliteediga. Kõigi teiste ametlike keelte puhul midagi nii äärmuslikku pole väidetud ja hinnangud on positiivsed.

³⁷ Vt <https://webgate.ec.europa.eu/cas/eim/external/register.cgi>. Mõned soovitusel: *You must have a personal ECAS account. Once you have your ECAS account you must inform DGT-MT@ec.europa.eu. We will then activate your MT account, and inform you that you can start using the machine translation service. Contact and information: DGT-MT@ec.europa.eu*

website'i tõlkimiseks kõigisse ELi keeltesse tuleks tõlkida 6,8 miljonit lisalehekülge aastas. Praegu sellise mahuga tööks inimressurss puudub.

Masintõlke tulevikku iseloomustavad märksõnad on järgmised: keelekeskne lähenemine, mis lähtub iga keele spetsiifikast (seega püües ühendada statistika- ja grammatikapõhine süsteemi ülesehituse loogika), valdkonnaspetsiifilised otsingumootorid, rohkem otseseid keelepaare, oluliselt rohkem andmeid ja praeguste vigade parandus. Selleks tehakse koostööd ka liikmesriikide keeleteadlaste ja IT-spetsialistidega. Kuid siin saaks Eesti riigiasutused ka ise üles näidata huvi ja valmisolekut koostööks komisjoniga eestikeelse masintõlke arendamisel.

Prognoosid võivad olla küllaltki ettearvamatud. Ühe allika alusel kutsusti 1913. aastal kokku New Yorgi visionäärid ja paluti neil ennustada, mis on New Yorgi suurim probleem saja aasta pärast. Ma ei tea, kui üksmeelne oli otsus, kuid visionääride järeldus olevat olnud hobusesõnnik, mille kogus on nii suur, et see uputab linna. Milline on tõlkimine saja aasta pärast?

Masintõlge pole kindlasti ainuke tehnoloogiline uuendus, mis muudab tõlkija ametit ja seab tööturul konkurentsivõime püsimeks uued nõuded. Praeguses infoühiskonnas pole enam selget vahet *the learning years* ja *the earning years* vahel. Õppida tuleb kogu aeg. Uusi teadmisi ja oskusi tuleb kogu aeg täiendada. Ja nii on ka masintõlge tõlkija jaoks paratamatus. Samasugune oli näiteks kõigis institutsioonides üleminek kohustuslikule SDL Trados Studio tõlketarkvara kasutamisele. Ka see tõi alguses kaasa protesti jms emotsioone. Masintõlke juurutamine igapäevasesse tootmisprotsessi on eelkõige tõlkijate koolitamise ja kommunikatsiooni küsimus. Kui seda teha järk-järgult ja läbimõeldud meetodika alusel, siis on kindlasti võimalik saavutada positiivne mõju tõlkijate motivatsioonile ja tööga rahulolule. Ei ole põhjendatud arusaam, et uus tehnoloogia teeb tõlkija eest ära kogu töö. Tehnoloogia abistab tõlkijat ja aitab suurendada tootlust. Küsimus ei ole seega inimene versus masin, vaid inimene ja masin.

Kokkuvõte

Juristi ja keeleadministraatorina olen õppinud tundma austust oma emakeele ning selle hoidjate ja arendajate vastu. Tõlkijatel ja keelejuristidel on siin täita eriline roll. Nad on keelte, kultuuride ja õigustekstide vahendajad. Nad annavad väga olulise panuse meie omakeelse õiguskultuuri arengusse.

Võtaksin teesidena kokku mõned tähtsamad tõlkimise pidepunktid:

1. ELi dokumentide tõlkimisel tööstuslikul teel on oma eripära. Kuid eesmärgiks on alati kvaliteetsed õigusaktide tõlked.
2. On oluline suurendada Eesti riigiasutuste ja avalikkuse teadlikkust ELi õigusaktide tõlkimisest, tõlgete tegemise protsessist ja meetodikast.
3. Samuti on oluline parandada tõlkija ja keelejuristi (juristi-lingvisti) ametite nähtavust ja prestiiži. Need on inimesed, kes teevad välismaal, võõras keele- ja kultuuriruumis, tõlkimise suurettevõtete masinavärgis, iga päev tööd Eesti heaks.
4. Erilist tähelepanu vajaks tõlkijate ja keelejuristide (juristide-lingvistide) koolitus ja täiendkoolitus Eestis. Emamaa on Brüsselis, Luxembourgis ja Frankfurdis töötavate tõlkijate taimelava. Oleks igati oodatud, kui Eesti ülikoolid saaksid Euroopa Komisjoni poolt koordineeritava European Master in Translation programmi liikmeks.

5. ELi institutsioonidele on väga oluline igapäevane terminoloogiaalne koostöö Eesti valdkonnaekspertidega ministeeriumides ja ülikoolides, samuti koostöö Eesti Alalise Esindusega Euroopa Liidu juures Brüsselis. Õigusaktide puhul peaks see koostöö algama eelnõu tõlkimise võimalikult varajases staadiumis (komisjoni ettepaneku tõlkimise staadiumis).
6. Oluline on kommunikatsioon komisjoni, nõukogu ja parlamendi tõlkijate ja keelejuristide ning Eesti valdkonnaekspertide vahel. Vajalik informatsioon peab jõudma kõigini.
7. Institutsioonidevahelises koostöös on veel palju võimalusi, kuidas muuta tõlkeprotsess efektiivsemaks ja tulemus kvaliteetsemaks.

On väidetud, et luule tõlkimine on sama mis klaverisonaadi esitamine trombooniga. Õigusakti tõlkimine on sama – või peaaegu sama – mis selle akti ise kirjutamine. „Riik on inimene, kes räägib meiega seaduse keeles,“ ütleb Heino Kiige raamatukangelane Arve Jomm. Autori kujundlikku mõtet edasi arendades võib öelda, et Euroopa Liit on inimene, kes räägib meiega määruste, direktiivide ja teiste ELi õigusaktide keeles. Seega eurokeeles. Pole vahet, kas originaal või tõlgitud tekst, inimene peab oma riigist ja oma keelest aru saama.